

Замойський синод — платформа для міжконфесійного діалогу

ПШЕМИСЛАВ НОВАКОВСЬКИЙ

31 БЕРЕЗНЯ 2021

Замойський синод відбувся у серпні–вересні 1720 року й був одною з найважливіших подій в історії Греко-Католицької Церкви. Чи став він успішною реакцією на міжконфесійні проблеми? Чи запропонував шляхи подолання конфліктів між обрядами Католицької Церкви? І що, зрештою, він може підказати нам сьогодні?

ФОТО: Rafał Gorski

Міжконфесійні труднощі до Замойського синоду

Дослідники називають Замойський синод «греко-католицьким Тридентом», адже за взірць було взято Тридентський собор (1545–1563) і його літургійну реформу. Тридентська реформа зміцнила й об'єднала Західну Церкву, давши їй змогу опиратися протестантським атакам. Так само й синод мав на меті впорядкувати, зміцнити й реформувати унійну Церкву, надати їй виразних організаційних форм і реформувати чернече життя.

Важливим також було питання візантійської літургії Греко-Католицької Церкви: латинські впливи, яких вона зазнала за понад 100 років від укладення унії, впроваджувалися спонтанно й хаотично, а тому відправи різнилися від єпархії до єпархії. Особливо відрізнялися літургійні практики північних єпархій (сьогоднішні Білорусь і Литва), які ввійшли до унії з Римською Церквою 1596 року, і південними (Львів, Луцьк, Перемишль), які долучилися до унії на зламі XVII і XVIII століть. Відповідно, коли розпочався синод, південні єпархії належали до унії лише кільканадцять років, і їхня православна літургія залишалася практично незмінною. Тим часом північні єпархії не могли уникнути латинських впливів і запозичень — зокрема тому, що містилися на теренах Речі Посполитої, де переважав католицизм латинського обряду. Замойський синод, який захищав інтегральність унійної Церкви й візантійсько-слов'янську традицію, мав упорядкувати літургію, тобто запропонувати таке розв'язання, яке задовольнило б духовенство й вірних як південних, так і північних єпархій. Для цього деякі латинські практики належало офіційно затвердити, а деякі — відкинути.

Міжконфесійна полеміка XVIII століття була здебільшого католицько-православна, проте до суперечок доходило й між католиками латинського і візантійського обрядів. Римо-католики звинувачували греко-католиків у помилковому підході до літургії, висували претензії щодо способу відправлення Меси, розуміння таїнств тощо. Унійна сторона мусила захищатися — і Замойський синод можна вважати певним розв'язанням цих проблем. Він виразно підтвердив зв'язок католиків візантійського обряду з Римом і підкреслив церковну єдність: наприклад, усі учасники виголосили й підписали спеціально укладений Символ віри. А от у літургійних питаннях синод обережно й розсудливо прийняв ті латинські впливи, що підкреслювали єдність між Церквами, відкинувши спонтанно введені зміни, які деформували східний обряд. Тому належить заперечити досі приписувану Замойському синодові агресивну латинізацію літургії східного обряду. Навпаки, він уніфікував східну літургію в межах об'єднаної Церкви. Утім, пізніше латинські впливи знову посилилися й сягнули значно далі, ніж ті, які затвердив синод.

Позитивний приклад співпраці

Синод був прикладом успішної співпраці Католицької Церкви візантійського й латинського обрядів. Можливо, трохи негативно було сприйнято головування нунція Апостольської Столиці Джироламо Грімальді — проте варто звернути увагу, що він був єдиним представником латинського обряду на синоді. Не було там і жодного поляка. У синодальних засіданнях брали участь русини й білоруси (подекуди полонізовані). Тому русинські єпископи мали повну свободу дискусії та ухвалення рішень — звісно, у парадигмі церковної єдності.

Історик Яцек Федушка пише, що місто гостинно привітало греко-католиків і, розуміючи, що численне візантійське духовенство потребує простору, замість невеличкого унійного храму святого Миколая надало їм для наради ренесансну колегіату. На урочисте закінчення синоду над виходом із колегіати намалювали величезну фреску, де учасників зобразили в повний зріст. Доля цього надзвичайного колективного портрету наразі лишається невідомою, а дослідники розходяться у припущеннях щодо того, чи фреску замалювали, чи скололи без залишку за наказом царської адміністрації, коли Заможь входила до складу Російської імперії.

Митрополит Шептицький і міжконфесійні труднощі після Заможського синоду

У певному сенсі, полеміка митрополита Андрея Шептицького з «латинізаторами» й «візантиністами» — це відгомін Заможського синоду.

Митрополит походив із польсько-русинської родини. Його мати була дочкою Олександра Фредри, відомого польського письменника. Сам Шептицький, охрещений у латинському обряді, залишався латинським католиком до 1888 року, коли спеціально змінив обряд. Його родина, навпаки, поступово полонізувалася: скажімо, брат був генералом польського війська, а одна з племінниць вступила до римо-католицького монастиря. Відкривши своє русинське коріння, Шептицький перейшов на спілкування тільки українською, що призвело до певних змін у сімейних взаєминах — із братом майбутній митрополит не розмовляв ані українською, ані польською, а французькою мовою.

З огляду на екуменічний склад власної сім'ї, Шептицький прагнув миру та злагоди між обрядами Католицької Церкви. В одному з душпастирських листів він писав: «Католицька Церква лише одного прагне від вірних — аби були христові. Так само єпископ і католицьке

духовенство мають лише цього від вірних прагнути»¹. Отже, він бажав для Церкви скоріше вселенськості, ніж націоналізму, та, що дуже важливо, наголошував на «католицькому патріотизмі» на противагу національному. На думку митрополита, дві дороги — східний і західний католицизм — існують не для доведення вищості одного над іншим, а для того, що стати ілюстрацією принципу «consensus facit legem» — «злагода творить право».

Шептицький побачив латинізацію, яка відбувалася вже в XVIII–XIX століттях, більше під впливом австро-угорського юзефінізму, ніж польської культури. І хоча не можна заперечувати втіхи латинських католиків із того, що візантійські латинізувалися, та переважно латинізація була цілковито добровільною справою самих греко-католиків. Митрополит прагнув поширення візантійського обряду на Схід, аж до Сибіру, проте розумів, що екуменічна діяльність Католицької Церкви щодо Православної може досягти успіху лише тоді, коли православні побачать, що візантійський обряд збережено в Католицькій Церкві без змін. Саме тому він хотів очистити літургію від зайвих латинських елементів, що виникли після Замойського синоду. Шептицький реформував обряд, уніфікував його й видав нові літургійні книги, проте, як юрист, міцно тримався постанов синоду, вважаючи, що правомірно затверджені зміни мають залишитися. Навіть у нових обрядових книгах, які в 1940-х роках видала Конгрегація Східних Церков, зміни, запроваджені внаслідок Замойського синоду, збереглися як альтернативні, застосування яких віддано на розсуд місцевого єпископа.

Зусилля митрополита Шептицького були спрямовані на міжконфесійний діалог та екуменічну діяльність заради об'єднання Східної і Західної Церков. Щодо так званого «внутрішньокатолицького екуменізму», то він уважав, що багато непорозумінь, як польсько-українських, так і внутрішньоонфесійних католицьких, виникає через те, що католики двох обрядів добре не знають одні одних. А тому, перш ніж братися за екуменізм у широкому сенсі, потрібно досягнути єдності у самій Католицькій Церкві.

Чи варто говорити про Замойський Синод сьогодні?

17 вересня 2020 року 300-річчя Замойського синоду відсвяткували в Замості — місті, де він відбувся. Було видано новий польський переклад постанов синоду з коментарями (майже весь наклад розійшовся за кілька місяців) і проведено кілька конференцій, участь у яких узяли достойники латинського та візантійського обрядів Католицької Церкви, зокрема Замойсько-Любачівський єпископ Маріан Роек, Перемишльсько-Варшавський митрополит візантійсько-українського обряду Євгеній Попович і адміністратор греко-католиків Білорусі Сергіуш Гаєк. Дослідники з УКУ зараз реалізують проєкт, мета якого, зокрема, полягає у виданні

коментованого українського перекладу синодальних документів.

Замойський синод залишається позитивним прикладом взаємного прийняття та відкритості двох Церков *sui iuris* у єдиній вселенській Церкві, прикладом, який іще не до кінця пізнано. Він був прогресивним і новаторським для Східної Церкви початку XVIII століття й досі залишається актуальним взірцем юридичного оформлення церковних структур. Варто говорити про синод ще й тому, що ліпше його пізнання остаточно знівелює міф про агресивну латинізацію Східної Церкви.

Текст створено за підтримки проєкту Оксфордського університету «Нові горизонти науки й релігії у Східній Європі», профінансованого фондом Джона Темплтона (The John Templeton Foundation). Думки, висловлені в тексті, належать авторові й не обов'язково збігаються з поглядами фонду.

ПШЕМИСЛАВ НОВАКОВСЬКИЙ

31 БЕРЕЗНЯ 2021

Примітки

1. List pasterski metropolity Andrzeja Szeptyckiego do Polaków obrządku greckokatolickiego, 16 V 1904, w: Metropolita Andrzej Szeptycki. Pisma wybrane, red. M. Szeptycki, M. Skórka, Kraków 2000, s. 92-107.